

Kwaliteitstrajecten van de leerling-leerkrachtrelatie van 2 tot 6-jarige leeftijd en de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling

Ineke van der Veen

Annemiek Veen

Samenvatting

Deze studie richt zich op ontwikkelingen in de kwaliteit van kind-leidster/leerkracht relaties en de samenhang hiervan met de sociaal-emotionele en cognitieve ontwikkeling van 2 tot 6-jarige leeftijd. Eerder onderzoek laat zien dat leerling-leerkracht relaties van hoge kwaliteit bijdragen aan de betrokkenheid van kinderen bij school en hun schoolprestaties. Dit onderzoek vormt een aanvulling op bestaand onderzoek, omdat relatietrajecten zijn bestudeerd die al op tweejarige leeftijd starten. Er is gebruik gemaakt van data van 1009 kinderen afkomstig van vijf pre-COOL metingen. Onder meer werden twee groepen kinderen gevonden met verschillende trajecten in de mate waarin leidsters/leerkrachten conflict met het kind ervaren: een kleinere groep met toenemend (32%) en een grotere groep (68%) met afnemend conflict. In de groep met toenemend conflict waren jongens en kinderen met een laag-opgeleide moeder oververtegenwoordigd.

Onderzoeksdoel en wetenschappelijke betekenis

Deze studie richt zich op ontwikkelingen in de kwaliteit van kind-leidster/leerkracht relaties en de samenhang hiervan met de sociaal-emotionele en cognitieve ontwikkeling van 2 tot 6-jarige leeftijd. Een consistente uitkomst op basis van onderzoek naar leerling-leerkracht relaties is dat een leerling-leerkracht relatie van hoge kwaliteit bijdraagt aan de betrokkenheid van kinderen bij school en hun schoolprestaties (zie bijvoorbeeld Roorda, Koomen, Spilt & Oort (2011) voor een meta-analyse). Het blijkt ook een voorspeller te zijn voor latere schoolprestaties. Hamre & Pianta (2001) vonden bijvoorbeeld dat een negatieve relatie in de kleuterperiode, getypeerd door conflict en afhankelijkheid, samenhang met minder schoolbetrokkenheid en prestaties in het tweede jaar van voortgezet onderwijs. Meer recent is er aandacht voor veranderingen en stabiliteit in leerling-leerkracht relaties in de tijd (bijv. O'Connor, 2010). Aandacht hiervoor is van belang, omdat op basis van theorieën over psychologische risico's en stress kan worden aangenomen dat de kans op een negatief effect op de schoolloopbaan toeneemt, naarmate kinderen voor een langere periode blootgesteld worden aan stress (Ladd et al., 2008). Aan de ene kant kunnen opeenvolgende slechte relaties blijvende negatieve effecten hebben op schoolloopbanen. Aan de andere kant kunnen opeenvolgende positieve relaties het effect van risicofactoren tegengaan of neutraliseren. Dit zou vooral het geval kunnen zijn voor kinderen die de doelgroep vormen van het onderwijsachterstandenbeleid, aangezien gevonden is dat de invloed van de kwaliteit van de leerling-leerkracht relatie op de schoolloopbaan voor deze groep kinderen, bijvoorbeeld kinderen met een lage sociaal-economische achtergrond, groter is (Roorda e.a., 2011). In een paar recente studies is getracht groepen kinderen te onderscheiden met verschillende ontwikkelingspatronen in leerling-leerkracht kwaliteit (e.g. Spilt et al., 2012; Bosman et al., in voorbereiding). Het identificeren van dergelijke groepen kinderen zou tot andere of aanvullende resultaten kunnen leiden.

Dit onderzoek vormt een aanvulling op bestaand onderzoek, omdat relatietrajecten worden bestudeerd die al in de voorschoolse periode, op tweejarige leeftijd starten. Meer inzicht hierin zou

aanvullende informatie op kunnen leveren voor interventies gericht op het bevorderen van de kwaliteit van kind-leerkracht relaties en daarmee het bevorderen van onderwijsprestaties, in het bijzonder die van doelgroepkinderen.

Theoretisch kader

Eén van de toonaangevende theorieën in het onderzoek naar leerling-leerkracht relaties betreft de verlengde hechtingstheorie (Pianta, 1999). Deze stelt dat slechte relaties met leerkrachten gevoelens van onzekerheid en angst oproepen, wat resulteert in een beperkte cognitieve en sociale ontwikkeling van kinderen. Gevoelige leraren dienen volgens deze theorie als een veilige basis, waardoor kinderen meer geneigd zijn om de schoolomgeving te verkennen en meer gemotiveerd raken voor school. Studies die op deze theorie gebaseerd zijn, onderzoeken de kwaliteit van de leerling-leerkracht relatie vaak in termen van nabijheid, conflict en afhankelijkheid (Pianta, 2001). Nabijheid is de mate van warmte en open communicatie in de relatie, wat het leren van kinderen vergemakkelijkt. Conflict verwijst naar disfunctionele interacties en negativiteit. Afhankelijkheid betreft de mate van bezitterige gedragingen van kinderen die wijzen op een te sterk leunen op de leerkracht als bron van steun, waarbij een hoog niveau aangeeft dat een kind de leraar onvoldoende als veilige basis gebruikt (Verschueren & Koomen, 2012).

Onderzoeksmethode en resultaten

Er is gebruik gemaakt van data van vijf metingen van het lopende nationale cohortonderzoek pre-COOL (Veen e.a., 2012). Dit is een longitudinaal onderzoek gericht op het meten van effecten van het investeren in opvang en educatie van kinderen in de voor- en vroegschoolse periode. In pre-COOL worden kinderen vanaf tweejarige leeftijd tot het eind van de basisschoolperiode gevolgd. Metingen vonden ieder jaar plaats: de eerste in het schooljaar 2010/11 en de vijfde in het schooljaar 2015/16. Gedurende de eerste twee metingen gingen de kinderen naar een kinderdagverblijf of peuterspeelzaal en bij de derde, vierde en vijfde meting gingen ze naar de basisschool. Data werden gegevens verzameld bij pedagogisch medewerkers, leerkrachten, de kinderen en hun ouders. Pedagogisch medewerkers van 246 groepen verspreid over Nederland vulden vragenlijsten in over elk kind en in het basisonderwijs werden deze gegevens verzameld bij leerkrachten van 468 scholen. Voor deze studie hebben we gegevens benut van de 1009 kinderen voor wie pedagogisch medewerkers vragenlijsten over de kwaliteit van hun relatie met het kind invulden. 50% van de kinderen zijn meisjes, 71% van de ouders van de kinderen spreekt thuis altijd Nederlands, 27% heeft ten minste één ouder die in een niet-Westers land is geboren en 22% heeft een laag-opgeleide moeder (maximaal opleidingsniveau vmbo basis/kader).

De volgende instrumenten met toereikende betrouwbaarheden werden in deze studie opgenomen. Leerkrachtoordelen:

- Kwaliteit van de leerling-leerkracht relatie met de Nederlandse versie van de Student-Teacher Relationship Scale (STRS) (Koomen, Verschueren & Pianta, 2007) met de aspecten nabijheid, conflict en afhankelijkheid.
- Sociaal-emotionele ontwikkeling: de inzet van kinderen bij (spel)taken (Driessen e.a., 2009) en externaliserend probleemgedrag (BITSEA; Briggs-Gowan & Carter, 2011).

Voor schoolprestaties is gebruikt gemaakt van gevalideerde Cito taal- en rekentestjes.

Metingen van de verschillende variabelen op ieder meetmoment zijn en konden geëquivaalend worden met behulp van Item Respons Theorie (voor polytome items met Andrich's rating scale model). Om verschillende groepen kinderen te kunnen identificeren op basis van scores in

afhankelijkheid, conflict en nabijheid op de verschillende meetmomenten zijn Growth Mixture Modellen (GMM) uitgevoerd met Mplus 8. Met behulp van de BCH-methode werden de groepen vergeleken op achtergrondkenmerken en werd de ontwikkeling in (speel)werkhouding, externaliserend probleemgedrag en in taal- en rekenprestaties vergeleken tussen de groepen. Voor afhankelijkheid werden twee groepen kinderen gevonden: een kleinere groep met lage en toenemende afhankelijkheid (15%) en een grotere groep (85%) met hogere en afnemende afhankelijkheid. Voor nabijheid konden geen verschillende groepen kinderen onderscheiden worden. Voor afhankelijkheid werden twee groepen kinderen gevonden: een kleinere groep met aan het begin lage en toenemende afhankelijkheid (13%) en een grotere groep (87%) met aanvankelijk hogere en afnemende afhankelijkheid. Er werden twee groepen kinderen gevonden met verschillende trajecten in de mate waarin leidsters/leerkrachten conflict met het kind ervaren: een kleinere groep met toenemend (32%) en een grotere groep (68%) met afnemend conflict. In de groep met toenemend conflict waren jongens en kinderen met een laag-opgeleide moeder oververtegenwoordigd. De groep met toenemend conflict in de relatie had een lagere werkhouding en meer externaliserend probleemgedrag op tweejarige leeftijd en een hogere toename hierin van twee- tot zevenjarige leeftijd.

Sleutelwoorden

Longitudinaal onderzoek, voorschool, vroegschool, onderwijsloopbaan